

מעל מזבח ה'. ומי שיש בו פגם של שפיכות דמים, הגורם לסילוק שכינה, ודאי שאין שרוי בתוך מעיו. וזהו שאמר 'שישו בני מעי', שכשנתברר שאין בידו עון שפיכות דמים, יוכל להיות קדוש תוך מעיו וכל אכילתו כקרבנות, וממאכלו מתהוה חלבו ובשרו, והרי במקדש לא הסריח בשר הקודש מעולם, וזה אפילו בחלקן של הכהנים, כל שכן בקרבן עצמו, וכ"ש בבשר האדם הקדוש שמעיו הן במקום המזבח, וגידול בשרו מאכילה קדושה כקרבן, שאין אליו שייכות לסרחון כלל.

(וע' לו עוד, ל'כחן הגדול' מלובלין, בספרו מחשבות חרוץ (ט, עמ' 79; יט, עמ' 165) על עניני אכילה ומותרות, ועל מה שאמרו ש'אפילו סעודת שלמה בשעתו' אינה מספקת לבני אברהם יצחק ויעקב).

*

'יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו' –

'אל יתמה האדם אם יראה רשעים מתרבים בעולם והולכים ומתגדלים בכל יום, כי ידע שהש"י הוא בעל הכרם, וכמו שאמרו (בב"מ פג: ע"ן שם), ויודע טיבו של כרם יותר ממנו ומתקן צרכיו בכל עת ורגע.

והנה רז"ל אמרו (סנהדרין צח.) שבן דוד אפשר שיבא בדור שכולו חייב, דיעמיד מלך קשה כהמן שישובו בתשובה, והרי אמרו ז"ל איזה דור חביב מכל הדורות, זה דור המדבר מפני שזכו לקבלת תורה, וכן על דורו של שלמה המלך ע"ה אמרו (מועד קטן ט.) שנתבשרו לחיי עולם הבא מפני שזכו לבנין בית המקדש, ואין צריך לומר דורו של משיח ודאי יהיה חביב, ואפשר שיהיה כולו חייב ויתהפכו לדור חביב על ידי שהש"י יביאם לתשובה, ועל כרחק ששרש נשמתם ממקום גבוה יותר מכל הדורות.

דבאמת כל חטאי ישראל אינם בעצם, רק המשילום רז"ל (סנהדרין מד.) לאסא דקאי ביני חילפי, ולכן הם היסורים על ידי החטא, שהחוח עוקצה, אבל כשישרפו החוחים שסביבות, תשאר השושנה בשלימותה (יעוין בויק"ר כג), ואדרבה שושנה שבין החוחים חשובה יותר, כמו שאמרו (זהר ח"ב קפט:) [ואתאן למאן דאמר בעלי תשובה עדיפין], ותשובה אפשר שיהיה ברגע אחד כדמוכח בפרק שני דקידושין (מט:) ואנו מבקשים 'השיבנו ה' אליך ונשובה' (איכה ה.) רק הש"י צווח (מלאכי ג) 'שובו אלי ואשובה אליכם' (סוף איכה רבתי), ומסתמא בדור שכולו חייב על כרחק שיהיה אז דידן נצח, וכשהש"י ירצה הרי ברגע אחד יכלו כל הקוצים הסובבים, ויהיה הכל כרצונו ויתגלה שגם מה שקודם היה הכל לצורך (צדקת הצדיק נב).

דף פד

'הוה עייל בקרא דתורי בנייהו ולא הוה נגעה בהו'. אפשר לשון גוזמא הוא. וכן לעיל 'הוה מפקי מינה דיקולי דיקולי דתרבא' – לתאר ולהפליג ריבוי עצום מאד (בן יהודע).

'אמרו לה: שלהן גדול משלנו – כל שכן? ...'. מתחילה סתרו טענתה מצד המציאות, והוכיחו לה שהיא טועה בעיקר הנחתה שאי אפשר להתעבר, כי הלא שלהן גדול משלנו וכיצד נתעברו וילדו. ומשתמחה על כך 'כל שכן' הסבירו לה טעם הדבר; אם משום 'כאיש גבורתו' או 'אהבה דוחקת את הבשר' (וצוה הכהן – מובא באמרי פנחס (השלם) לקוטי הש"ס; חרושי אגדות מהר"ל. וע' חכמת שלמה).

'איבריה דר' ישמעאל...' – הוא מקום הקיבורת של הזרוע, או הירך שהוא עגול, ושם בודקין האדם שהוא שמן ועב (ריטב"א. ודחה שם פירוש (רש"י ו)תוס' [וע' ברש"י וריטב"א שבת קמ:]). ויש סמך לפירוש זה מברכות ס. שזיב מאה גברי בחד אבריה' – ופרש"י: בזרועו. – 'בשולי גליוני'.
 ויש שפרשו 'איבריה' – אכילתו (ע' תור"פ; בן יהודע).
 ומהרש"ל פרש שהמכוון על גודל התאווה, על דרך 'כל הגדול מתבירו יצרו גדול הימנו', ואפילו הכי משלו ברוחם. ואמרו 'תשעה קבין' – על דרך מה שאמרו 'עשרה קבין של זנות ירדו לעולם, תשעה נטלו ערביים'.
 עוד בבאר עומק הענין – ע' באריכות בחדושי אגדות מהר"ל; תקנת השבין י עמ' 94 96.

'אנא אישתיירי משפירי ירושלים... לפגעו בי כי היכי דלהו להו בני שפירי כוותי, גמירי אורייתא כוותי...' יש לפרש שהימצאות שניהם יחד; חכמה מפוארה בכלי מפואר – אינה מצויה כלל. ולכן השתדל במעשה זה. וזהו שאמר 'משפירי ירושלים' – שעליה אמרו (בפרק עשרה יחסין) שנטלה תשעה קבין של יופי וכן תשעה קבין של חכמה (פתח עינים. ע' תענית ז: וע"ע צדקת הצדיק המלא קמו – מכת"י; פרי צדיק נצבים טז).

'לא מסתפי מר מעינא בישא?... (ובע"ב): 'פרידה אחת יש לי ביניכם ואתם מבקשים לאבדה הימני?' –

'מסודות הבריאה כי האדם במחשבתו הוא מניע גורמים נסתרים בעולם המעשה ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחרבן של גשמים מוצקים, וכדאמר (פסחים ג, ב) כיון דנפיש אפחזייהו שלטא בהו עינא, ובב"מ (פד, א) 'לא מסתפי מר מעינא בישא', ושם ב' 'פרידה אחת יש לי ביניכם' כו', ושם (ק"ז, א) 'לא תזבין ארעא דסמיכא למתא'.

ובשעה שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחה, מעמידים את המציאות זו בסכנה, ומ"מ הכל בידי שמים וכל שלא נגזר עלי' בדין שמים לאבדן הדבר ניצל, אבל כשנגזר הדבר לאבד, מתגלגל הדבר לפעמים ע"י שימת עין תמהון על הדבר וע"י זה הוא כלה, וכדאמר (להלן ק"ב) ד'רב סליק לבי קברי כו' תשעין ותשעה בעין רעה, והיינו, כשנגזר עליהן מיתה ביה"כ, הזדמן לפניהן עין רעה שגלגלה מיתתן, וכעין דאמרו מגילה כ"ב ב' 'הא והא גרמא לי', וכן ראב"י כשהגיע זמנו ליפטר מן העולם ונגזר עליו זמנו, גלגלו מן השמים סיבת מותו ע"י הערת תמהון בלב רבנן, (ע' ב"ב יד.) וכן הוא עובדא דר"ח בריה דר"א (ברכות נ"ח ב').

ויתכן דכל שהאדם במעלה יתירה, כל סגולותיו ובחינותיו יתירות, ועינו יותר פועלת, והיינו דאמר יהבו ב' רבנן עיניהו, והא דאמר רשב"ג פרידה אחת כו' – אף על גב דבלא דינא לא מיית אינש, משום דשטן מקטרג בשעת הסכנה, ואדם נידון בכל יום, וגם בדין יום-הכיפורים קובעין לפעמים להניחו אחרי טבע העולם ולא לעשות לו נס' (חזון איש חו"מ ליקוטים כא, לדף יד).

'פעולת עין הרע מורשת בעובדה שנפשות כל בני אדם קשורות ומעורות זו בזו וחיהם תלויים זה בזה בשורשם הרוחני, ואם אחד מקנא בחברו ועינו צרה בו, היינו שעצם מציאותו של חברו מטרידה אותו והיה רוצה לראותו בכל רע (שזוהי גדר עין רעה, כמו שביארנו בראש דברינו), או – במדה וחיי חברו תלויים בו, כנ"ל – יתכן ויוכל לגרום על ידי זה למעט מחברו שפע החיים, וממילא יהיה יותר עלול לנזקים ולאסון. ומהר"ל ז"ל מלמד לנו שגם אם לא איכפת לו צרכי חברו יכול זה להיחשב כעין הרע...'

כשאדם מקנא בחברו ומביט בו בעין רעה, הרי הסברנו איך כח זה של עין הרע יכול להזיק לחברו. אבל הרי לית דינא בלא דינא, ובמה אשם חברו שמדת הדין פוגעת בו? ביארנו אז שיתכן שהוא נתבע במדת הדין מפני שהוא גרם, במדה מסויימת, שהראשון יקנא בו. הרי בדוק ומנוסה הוא, שמי שאינו חי בעד עצמו כלל והוא 'נותן' ולא 'נוטל' בכל ענייניו, איש כזה אינו מעורר קנאה כלל. כן אמרו ז"ל על זרעו של יוסף... עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו – אין עין הרע שולטת בו. ויש שדרשו... מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף... – דגים אלו יש בהם שני עניינים: הם מכוסים מן העין, והם חיים כאילו בעולם אחר ואינם מתחרים עם יושבי היבשה כלל. חז"ל רוצים ללמד לנו בזה שמי שחי סמוי מן העין ושאיפותיו הם לגמרי אחרות מאלו של הרחוב, אינו מעורר קנאה לעולם... (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 6).

עוד בענייני עין רעה ועין טובה – ע' פתח עינים ומגדים חדשים ברכות כ; תורת חיים ב"ב קיה; אוהב ישראל פקודי. וע"ע במובא לעיל ל. מב.

על ענינו של ריש לקיש, מעשיו ומאורעותיו, ועל שאר דברים המובאים כאן בגמרא, הרומזים לסודות טמירים – ע' באריכות בספר תקנת השבין י (עמ' 89–103).

וכך כתב שם בסוף הדברים:

'דבר זה כלל גדול; בכל מקום שנזכר בתלמוד כיוצא בו ובשאר מקומות בדברי רז"ל, ואין צריך לומר במקראות, מחטא אדם גדול, הוא מה שכבר נתקן על ידי תשובה שלימה מאהבה עד שנעשה כזכות, ולא נכתב אלא לשבחן. וזהו תוקף התשובה במדריגה הגדולה, והוא שגדולים בו מצדיקים גמורים, כי הזדונות כזכות'.

עוד על מעשה דר' יוחנן וריש לקיש ע' פרקי דרבי אליעזר מג; 'שיחות מוסר' לגר"ח שמואלביץ יג תשל"ג; אור יחזקאל – מכתבי הגר"י לווינשטיין קיא.

עוד בענין המובא כאן שלר' יוחנן לא היה זקן – ע"ש בתקנת השבין טו (עמ' 148).

'חילך לאורייתא'. רצה לומר: כחך זה של היצר הרע – לאורייתא היא, וכשתתעסק בה היא מתשת אותו שעל שם זה נקראת 'תושיה' – שמתשת כחו של אדם, וכח יצרו הרע נחלש [כאמרם: נתתי לו יצה"ר, נתתי לו תורה תבלין] (עפ"י מהרש"א).

'אתאי אחתיה קא בכיא, אמרה ליה: עשה בשביל בני. אמר לה...'. ודאי אין הכוונה שבאה אליו באופן מוחשי ואמרה לו כן והוא סרב למחול, כי אילו אכן נודע הדבר שהוא מענישו במיתה והיתה באה אחותו לבקש מחילה – ודאי היה מוחל, אלא הכוונה בתאור זה לומר שרבי יוחנן היה בעל מדת הדין, ומשום גודל הקפדתו תיארו זאת כאילו אחותו מבקשת מלפניו למחול והוא ממאן. 'ולא היה זה בפועל כלל במוחש, רק שכל הדברים האלו הם בחכמה וכח שכל ולא במוחש. ופירושו זה נראה ברור' (הדושי אגדות מהר"ל).

וכיוצא בזה פירש להלן גבי 'אחי ורעי בואו... יומא חד שמעא דביתהו...'. – לא שהיה אומר כן בפירוש אלא שכך היתה האמת שהיסורים באו אליו לפי שהיה חפץ ביסורים, ואשתו אע"פ שלא שמעה זאת ממש, מזלה ראה זאת, וזו היתה סיבת מרידתה.

וכן פירש מה שאמרו שהיתה מעיינת בשערותיו, ובצבצץ דם במקום העשר, וכן שאר פרטים המוזכרים במעשה זה – לא שהיה כן במוחש. (וכיו"ב דרכו של רבנו המהר"ל לפרש כן בכ"מ).

‘אי הדרת בך יהינא לך אחותי, דשפירא מינאי’ –

‘... מיהו, זהו בגוי הבא להתגייר (בודקין אותו שמא נתן עיניו באשה יהודית), אבל מהאנוסים אלו (אנוסי ספרד) או מזרעם, אין דוחין אותם מפני זה, אבל המקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה – עליו נאמר ‘אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה’. ור’ יוחנן אמר לריש לקיש ‘אי הדרת בך יהינא לך אחתי דשפירא מינאי’, שריש לקיש היה לסטים ור’ יוחנן אמר לו אם תחזור בתשובה אתן לך אחותי, וחזר בתשובה, ויצא ממנו חכם גדול, כדאיתא בפרק הפועלים’ (שו”ת רשב”ש סח).

‘אמר: את כבר לקישה? בר לקישה כי הוה אמינא מילתא, הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא ומפריקנא ליה עשרין וארבעה פרוקי וממילא רווחא שמעתא, ואת אמר תניא דמסייע לך...’ –
 ‘אעשה לו עזר כנגדו’. באור הענין, כי כן הוא רצון הבורא ית’ שיצמח לאדם עזר וסיעתא מדבר שהוא כנגדו, והיינו כמו התלמיד לרב, כמו שמצינו על ר”ש בן לקיש נגד ר’ יוחנן דהוי מקשי ליה כ”ד קושיות ומפרק ליה כ”ד פרוקין וממילא רווחא שמעתא, ולא כרבי אלעזר דאמר ליה תניא דמסייע לך. כי ע”י שהאדם יראה מה שמקשין לו או יחזק דבריו ביותר ראיות ויצאו דבריו היטב לאור’ (מי השילוח בראשית).
 ודוק בכתובות נד: שאמר ריו”ח על ריש לקיש ‘מה אעשה שכנגדי חלוק עלי’.

– ‘... זהו עיקר הדין, ומי שירצה להשיב יבוא ישיב ולא יקשה בעיני כלל, כי מחמת הקושיות וההיות תרבה הדעת ורווחת שמעתא, כדאיתא בפרק הפועלים’ (תשב”ץ ח”א קעד).
 יש להעיר מדברי הרמב”ן והר”ן להלן קט: שלא מצינו חכם שאמר לחברו שיקשה לו אלא אדרבה מקפידים בכך. וע’ במש”כ שם.

– ‘... ואני נמצאתי הרבה עם הסבא ז”ל מסלכדקא ועם הסבא ז”ל ממיר ועם גדולי תלמידיהון שיחיו, וגם עם גדולי הנוורדקאים, ותמיד היתה שרוי’ בינינו אהבה בלי מצרים והיו מסורים אלי בכל לב, ומעולם לא נמנעתי להזכיר בקורת בחריפות והם התענגו על זה [כי מטבע החכמים להתענג על מיתבי יותר מתניא נמי הכי, כמו שאמר ר”י בב”מ] וגם אני מתענג עליהם...’ (מתוך קובץ אגרות חזון איש ח”א קנד).

– ‘... ומשום הכי נמי נשכח כל פלפול התנאים והאמוראים הראשונים ולא הובא ממנו בתלמוד כי אם מעט מזעיר, כדאשכחן בפ”ב דשבת ברשב”י דעל כל קושיא דר’ פנחס בן יאיר מהדר ליה כ”ד פירוקי, ולא נמצא כזה בכל תלמודא. וריש לקיש הוה פריך כ”ד קושיות על כל מימרא דר’ יוחנן ולא אשכחן בכל התלמוד כ”ד קושיות אמירא דר’ יוחנן, כי אם ז’ וח’ לכל היותר, והשאר נשכחו – משום שאין חיוב לחזור עליהן מאחר שלא ניתן הפלפול רק למשה...’ (שו”ע הגר”ז הל’ תלמוד תורה פרק ג בקונטרס אחרון).
 ע’ להלן פו מהגר”מ חרל”פ, ושם מתבאר טעם נוסף על השמטת קושיות ופלפולים מתוך התלמוד.

ומספר ‘עשרים וארבע’ – כתבו שהוא לאו בדוקא, אלא מורה על ריבוי [וכן ‘שישים’ דלקמן. וכן ‘ארבע מאות’] (תורת חיים כאן ולהלן פה: וע’ מהרש”א; צדקת הצדיק; מגדים חדשים ברכות נא).

‘בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה’. כבר כתב הר”ן (בנדרים מ.) שישנם מקרים שמותר וצריך לבקש על החולה שימות, כאשר מצטער הרבה בחליו ואי אפשר לו שיחיה. וע”ע במצוין ביוסף דעת שם בדברי הפוסקים

בוה. ויש שרצו להוכיח גם מכאן, ויש שדחו. ע' בספרים המצוינים שם, ובשו"ת שבט הלוי ח"ה רנ"ג, ובשיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ יג תשל"ג.

(ע"ב) 'אמר רבי כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל'. לפי הלשון האחרת שברש"י (והגר"א מחקה), שמוסב על אשתו של ר' אלעזר, ודאי אין הכוונה 'רשעה' כפי המשמעות הרגילה, שאי אפשר לקרותה רשעה ח"ו, דאשת חבר היא וצדקת ודאי היתה והלא רבי חפץ לישאנה אח"כ, אלא הכוונה 'רשעה' – לשון חרדה ודאגה [כמו: 'הוא ישקוט ומי ירשיע' (איוב ל) וכיו"ב בעוד מקומות, כפי שכתבו המדקדקים]. וכן הענין כאן: כמה פריה ורביה בטלה רשעה – רצה לומר אי שקט וחרדה זו [והוא שם דבר ולא תואר], לבלתי הניחהו לילך לבית המדרש (בן יהודע. בזה סרה תלונת הר"מ לייטר על לשנא אחרינא שברש"י, בספרו 'זוטו של ים' וב'בשולי גליוני').

'כי הוה קא ניחא נפשיה, אמר לה לדביתהו: ידענא בדרבנן דרתיחי עלי ולא מיססקי בי שפיר – אוגנין בעיליתאי ולא תידחלין מינאי'. אעפ"י שקבורת המת מצוה היא ועובר עליו בבל תלין – לא היה חש על הקבורה שהרי הקבורה היא או משום בזיון המת או משום כפרה (סנהדרין מו), והרי כבר בא לידי נסיון שאין רימה ותולעה שולטות בו ולא יבוא לידי בזיון. וגם כפרה אינו צריך שהרי יסוריו מירקוהו וכיפרו עליו. עוד יש לומר: משום כבוד המת מותר להלין והרי משום כבודו עשה, מפני שאין מתעסקים עמו כ"א (מהרש"א).

ואולם בלאו הכי אין שומעים לציווי המת שלא לקבורו – משום בזיונו ובזיון משפחתו. ע' בסנהדרין מו–מז ורמב"ן שם.

'יומא חד שמעי בזילותא דצורבא מרבנן ולא מחאי כדבעי לי' – 'יש לך לדעת: אף כי אי אפשר לאדם בלא חטא, מ"מ אין חטא שגורם הפסד כמו מי שפוגע בכבוד חכמים, ששאר חטאים אין בהם דבר זה שיהיה בהם הפסד כמו הת"ח שעקיצתן עקיצת נחש ושרף...'. (חדושי אגדות מהר"ל מפראג – ע"ש בטעם הדבר).

'אשכוחה לעכנא דהדרא לה למערתא'. ע' במצויין בב"ק קיז, מהחיד"א, שהביא מאת המקובל מהר"א גלאנטי שה'עכנא' אשר במערת הצדיקים הוא היצר הרע שלהם, שנתמתק ונעשה להם שומר.

דף פה

'זיל, לכך נוצרת' – זה תיקונך וטובתך, להיות הבעל-חיים למאכל אדם, ובכך מתעלה ממדרגתו להעשות בשר מבשרו של האדם (ע' אגרת הקודש המיוחס לרמב"ן, ד. וע' לו עוד בדרשת תורת ה' תמימה. וע"ע אמרות טהורות (אמשינוב) ח"ג עמ' ס).

ומה שנענש רבי על כך – ע' במכתב מאלהו ח"ג עמ' 103. וע' בספר שבט מוסר (לו, ז ח) בשם ספר הקנה. עוד בענין אכילת בשר – ביוסף דעת פסחים מט חולין מא.

וע"ע אגרות משה (ח"מ ח"ב מז) במה שהביא מכאן אודות הריגת בע"ח המטרידים את האדם.

'הואיל ומרחם – נרחם עליה' כמו שאמרו (בשבת קנא): על הכתוב ונתן לך רחמים ורחמך והרבך – כל